

Albanska kultura, običaji i jezik

Borba za opstanak

Piše: Ismet Kallaba

O autoru

Ismet Kallaba je novinar «Koha javore», jedinog nedjeljnika na albanskom jeziku u Crnoj Gori. On je takođe predsjednik Udruženja umjetnika i intelektualaca «Art Club» iz Ulcinja. Polaznik je sedme generacije Škole demokratskog rukovodjenja.

Jezik, kultura i običaji su među glavnim elementima nacionalnog identiteta jednog naroda, usko povezani jedni s drugima. Oni su oblikovani tokom vjekova i prenosili su se s koljena na koljeno kao nacionalno blago. Očuvanje ovog bogatstva važno je za kontinuitet i budućnost svakog naroda.

Živeći odvojeno od matične države, nacionalni identitet nacionalnih manjina je ugrožen. Iz tog razloga, u zemljama sa razvijenom demokratijom država preuzima mjere u cilju zaštite identiteta manjina. Ipak, u zemljama sa nekonsolidovanom demokratijom, kao što je Crna Gora, manjinska prava mijere se brojkama, tj. procentualnom zastupljenosti manjina u ukupnom stanovništvu zemlje.

Crna Gora je multinacionalna, višejezična, multikulturalna i multikonfesionalna država, u kojoj zvanično nema većinskog naroda i u kojoj žive različite manjine. Albanci su posebna nacionalna manjina jer se značajno razlikuju od ostalih naroda. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 4,91 odsto Albanaca. Procenat Albanaca u ukupnom stanovništvu Crne Gore smanjivao se od jednog popisa do drugog što govori o fenomenu njihove tihe asimilacije. Albanci u Crnoj Gori žive u oblastima koje se graniče sa Albanijom i Kosovom. Oni danas žive u šest opština, od kojih u samo dvije čine većinu (Ulcinj i Tuzi), dok su u ostalim opštinama manjina (Bar, Gusinje, Plav i Rožaje). Albanci u Crnoj Gori danas vode dvostruki život – oni su dio države Crne Gore, ali istovremeno pokušavaju da ponovo uspostave i održe veze sa matičnom državom, nekad zabranjene zbog istorijskih i političkih okolnosti.

Ugrožavanje albanskog jezika

Kao indoevropski jezik, albanski jezik je najvažniji spomenik albanskog naroda i smatra se jednim od najstarijih jezika ne samo u regionu. Upotreba albanskog jezika u Crnoj Gori ima značajnih problema koji su vezani sa njenim pravnim tretmanom, ali i sa upotrebom od strane njenih govornika. Kao posljedica, albanski jezik ima ograničenu upotrebu i ugrožen je jezik.

Etnografski muzej - Draginje
(Autor: Valon Kovačić)

U pravnom smislu, albanski jezik nema isti status kao službeni jezik i drugi jezici koji se koriste u Crnoj Gori. Prema Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, albanski jezik je u službenoj upotrebi u jedinicama lokalne samouprave gdje Albanci čine većinu ili čine više od pet procenata stanovništva te opštine. Ali u praksi, uz neke izuzetke, albanski jezik nema institucionalnu upotrebu. Zvanična upotreba albanskog jezika ne podrazumijeva samo pisanje imena i prezimena, natpisa itd. na albanskom jeziku, nego i komunikaciju putem dopisa, vođenje pravnih i upravnih postupaka itd. Dobar dio krivice snose sami Albanci, jer s obzirom da ne govore dobro standardni albanski jezik, posebno u pismenom obliku, naročito oni koji nisu školovani na maternjem jeziku, lako promijene svoj jezički kod upotrebljavajući službeni jezik. Apsurdno je da sami Albanci, na primjer u opštini Ulcinj gdje čine većinsko stanovništvo, međusobno zvanično komuniciraju ne na svom maternjem jeziku, već na službenom jeziku.

Obrazovanje je glavna oblast institucionalne upotrebe albanskog jezika u Crnoj Gori. Albanski učenici imaju mogućnost da pohađaju osnovno i srednje obrazovanje na svom maternjem jeziku, dok na nivou visokog obrazovanja postoji samo Studijski program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku. Stoga oni koji žele da studiraju na svom maternjem jeziku primorani su da studiraju van Crne Gore. Ali kod jednog broja Albanaca postoji tendencija školovanja na službenom jeziku zbog prepreka koje postoje prilikom zaposlenja, ako su završili osnovno i srednje obrazo-

vanje kao i studije na albanskom jeziku. Ovo je jedan od glavnih faktora zbog čega se neki mladi Albanci orijentišu na obrazovanje na službenom crnogorskem jeziku.

Konkretni pokazatelji na terenu pokazuju da albanski jezik ima ograničenu upotrebu u urbanim sredinama, posebno u onim sredinama u kojima Albanci ne čine većinu (Bar, Gusinje, Plav i Rožaje), dok slobodan prostor pronalazi u ruralnim sredinama, ali i ovdje ima ograničen opseg. Takav fenomen, albanolozi opisuju kao ruralizaciju albanskog jezika. Kao rezultat svega ovoga, imamo smanjenje broja korisnika albanskog jezika u Crnoj Gori.

Država je do danas pokazala nedostatak institucionalne brige o albanskom jeziku. Ne postoji jezička politika i institucija koja se bavi albanskim jezikom i njegovom zaštitom. U takvim okolnostima stvarne ugroženosti albanskog jezika, neophodno je da država preduzme podsticajne mјere i stvari mehanizme zaštite kako bi povećala nivo upotrebe albanskog jezika, u govoru i pisanju, u privatnom i javnom životu. Takva obaveza takođe proizilazi iz Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. To se odnosi ne samo na Crnu Goru, već i na Albaniju i Kosovo, koje moraju obezbijediti veću podršku.

Albanska kultura, marginalizovana i anatemisana

Albanska kultura u Crnoj Gori sastavni je dio albanske kulture uopšte, ali je istovremeno dio i obogaćuje kulturni pejzaž Crne Gore.

U nedostatku kulturne politike i odgovarajuće institucionalne organizacije, albanska kultura u Crnoj Gori se razvija stihički. U Crnoj Gori ne postoje ustanove kulture koje se bave posebno albanskom kulturom, dok kulturne institucije na lokalnom nivou, koje su nosioci kulturnih aktivnosti u opštinama u kojima

žive Albanci, ne funkcionišu kako treba ili pate od finansijskih problema. Važan doprinos u ovom pravcu, tokom perioda pluralizma, dali su posebno pojedinci i razna udruženja koja se bave albanskim kulturom i umjetnošću, ali njihova aktivnost je povezana sa finansijskom podrškom za njihove projekte. Crna Gora je uspostavila nekoliko institucija koje podržavaju kulturu manjina, uključujući i albansku kulturu, kao što su Centar za kulturu manjina (CEKUM) i Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, ali ovo nije dovoljno. Albanska kultura, kao kultura manjinskog naroda, suočava se sa problemom preživljavanja, pa joj je potrebna veća finansijska podrška državnih i opštinskih institucija, što se trenutno ne dešava. Poznato je da kultura, uz neke izuzetke, nije profitabilna aktivnost. Zbog je toga treba subvencionisati, jer je ona duhovna hrana i životna inspiracija za publiku, a njeni tvorci su najbolji i najdostojniji predstavnici svog naroda.

Postojanje različitih kultura veliko je bogatstvo za Crnu Goru. Ali u stvarnosti albanska kultura nema jednak tretman. Na nju se gleda kao na inferiornu kulturu u odnosu na dominantnu kulturu većine i ona je marginalizovana i anatemisana. Kao posljedica takvog stava možemo čak govoriti o getoizaciji albanske kulture. Jezičke prepreke albanske kulture su razumljive, ali postoje mnogi oblici kulture gdje jezičke barijere ne predstavljaju problem, posebno u današnjem dobu tehnološkog razvoja. Za ovu situaciju krive su obje strane: državne i druge kulturne institucije, koje nijesu razvile politiku otvaranja i zbližavanja prema albanskoj kulturi, ali s druge strane i sami nosioci albanske kulture koji moraju učiniti više napora da se albanska kultura integriše u kulturu koja se stvara u Crnoj Gori.

Donedavno je u Crnoj Gori postojalo pogrešno shvatanje i percepcija o albanskoj kulturi, predstavljajući je kroz djelovanje narodnih grupa i kulturno-umjetničkih udruženja. Ne poričući njihovu ulogu i značaj, posebno u očuvanju i njegovanju stare pjesme i folklora, albanska kultura u Crnoj Gori poznata je po raznolikosti stvaralaštva u raznim oblastima, poput umjetnosti, književnosti, filma, pozorišta, klasične muzike itd. Dovoljno je spomenuti imena Esada Mekulija, slikara Đeloša Đokaja i Đerđ Noc Martinija, književnika Redžepa Čosje, Hajra Ulćinakua, Mehmeta Kraje i Basri Čaprića, reditelja Huseina - Bata Dukaja i mnogih drugih, od kojih su neki razvili svoju aktivnost van Crne Gore upravo zbog nedostatka stvaralačkog prostora u Crnoj Gori. Takođe treba priznati da postoje neke kulturne aktivnosti sa tradicijom, poput Festivala „Ljetnja scena“, književne manifestacije „Pjesnička kalimera“, Sajma knjiga u Ulcinju, koje su prepoznate ne samo kulturnoj javnosti u Crnoj Gori, nego i šire.

Običaji koji polako odumiru

Budući da su živjeli zajedno ili u susjedstvu, mnogi običaji i tradicije Albanaca slični su običajima crnogorskog naroda i drugih naroda koji žive u Crnoj Gori. Oni su nasljedivani iz generacije u generaciju i fanatično sačuvani gotovo do današnjih dana. Besa ili data riječ se smatra jednom od jedinstvenih običaja Albanaca, koja se ne srijeće kod drugih naroda. Albanci su takođe poznati po gostoprimstvu. Ali danas, pod efektima globalizacije, tehnološkog razvoja i promjene načina života, mnogi od ovih običaja su na putu izumiranja, ostajući samo kao relikti prošlosti. Neki od ovih običaja danas su se zadržali kod svadbenih veselja, sahrana, rođenja itd. Razumljivo je da u vremenu u kojem živimo, kada je život postao sve individualniji, rađaju se novi običaji koji zamjenjuju stare. Ali običaji se moraju čuvati, jer su važan dio duhovne i materijalne baštine Albanaca.

Uloga i doprinos raznih kulturno-umjetničkih udruženja veoma je važan za očuvanje tradicije i ovih vrijednosti stvorenih tokom decenija i vjekova. U tu svrhu se organizuju neke kulturne manifestacije. Pored javnih muzeja, imamo dobre primjere privatnih etnografskih muzeja, poput onih u selo Lekaj u Malesiji, Vusanje u Gusinju i Draginje u Ulcinju, gdje mlađe generacije imaju priliku da se upoznaju sa prošlošću i običajima svojih predaka. Ali ove privatne inicijative, koliko god bile važne za očuvanje kulturnog nasljeđa, nemaju institucionalnu podršku vlade i opština u kojima postoje.

U zaključku treba reći da status i položaj albanskog jezika i kulture u Crnoj Gori nijesu povoljni. Jezik, kultura i običaji Albanaca odražavaju ukupan položaj albanskog naroda u Crnoj Gori. Država mora čuvati i njegovati osobine albanskog jezika i kulture. Tačno je da je Crna Gora osnovala nekoliko institucija koje podržavaju i finansiraju projekte koji se odnose na jezik, kulturu, tradiciju i običaje manjina, znači i Albanaca, ali to nije dovoljno.

Ipak, postoji pogrešan pristup i samih Albanaca u pogledu jezika, kulture i običaja, koji se smatraju manje važnim u odnosu na neke druge sfere života, kao što su politika i ekonomija, dok su oni glavni elementi njihovog nacionalnog identiteta i opstanka na ovim prostorima. Ako se o takvim problemima ne razgovara otvoreno, sutra može biti prekasno, jer se proces tih asimilacije Albanaca nesmanjeno nastavlja.

Korišćeni izvori:

- Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima.
- Haxhi Shabani, Rrezikimi i gjuhës shqipe (Për dygjuhësinë te shqiptarët e Ulqinit), Toena, Tiranë, 2007.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. godine, Uprava za statistiku Crne Gore, Podgorica, 2011.
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama